

## SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ SIRASINDA ANADOLU'DA MEYDANA GELEN TOPLUMSAL TEPKİLER

SOCIAL REACTIONS IN ANATOLIA DURING THE BATTLE OF SAKARYA

İbrahim TAVUKÇU\*

### Öz

19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışı ile başlayan Milli Mücadele, yıllardır savaşın bütün acılarını ve yıkımlarını yaşamış bir milletin küllerinden doğarak yeniden ayağa kalkması ile büyük bir istiklal kavgasına dönüşmüş, doğusundan batısına kuzeyinden güneyine millet, yekvücut olarak düşmana karşı vatan topraklarını savunmuştur. Sakarya Meydan Muharebesi ordu-millet bütünleşmesinin önemli bir mihenk noktası olmuş; Türk Ordusu cepheye düşmana karşı fiilen mücadele ederken halk, bu mücadeleye hem maddi hem de manevi açılarından desteklerini esirgememiştir. Yunan Ordusu'nun yeni bir taarruza başladığı haberinin alınması üzerine halk, Ankara'dan başlayarak yurdun en ücra köşelerine kadar bu saldırıyı lanetleyen mitingler tertip etmiş, protestolar düzenlemiştir; saldırılara karşı yüksek sesle *madden, manen ve beden fedakarlığına* hazır olduklarını haykırmışlardır. Mitinglerden sonra kaleme alınan telgraflarla, Anadolu'nun hissiyatı Ankara'ya bildirilirken bu telgraflarda kullanılan dil ve vurgulanan mesajlar Millî Mücadele'nin yereldeki dinamikleri, aktörleri, unsurları, yansımaları ve nihayet paradigması açısından önemli fikirler vermiştir. Bu bağlamda bu makalede; Sakarya Meydan Muharebesi sırasında Anadolu'nun dört bir yanında Yunan saldırısına karşı yapılan mitingler, bu mitinglerden sonra Ankara'ya gönderilen destek telgrafları; verilen mesajlar, kullanılan üslup, yer ve zaman bağlamında ele alınmış, mevcut veriler üzerinden Millî Mücadele'nin yereldeki yansımalarından bir kesit ortaya konulmaya çalışılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Millî Mücadele, Batı Cephesi, Sakarya Meydan Muharebesi, Toplumsal Tepki, Miting

### Abstract

Upon receiving the news that the Greek Army had started a new offensive, the people organized rallies and protests condemning this attack, starting from Ankara to the remotest corners of the country, and shouted loudly that they were ready to «sacrifice materially, morally and physically» against the attacks. While the sentiments of Anatolia were conveyed to Ankara through telegrams written after the rallies, the language used and the messages emphasized in these telegrams provided important insights into the local dynamics, actors, elements, reflections and finally the paradigm of the National Struggle. In this context, this article will examine the rallies against the Greek attack in all four corners of Anatolia during the Battle of Sakarya and the support telegrams sent to Ankara after these rallies in terms of the messages given, the style used, place and time, and will try to reveal a cross-section of the local reflections of the National Struggle through the available data.

**Keywords:** National Struggle, Western Front, Battle of Sakarya, Social Reaction, Rally

## GİRİŞ

I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti, Mondros Mütarekesi ile adeta ölüme terk edilmiş, Anadolu toprakları mütareke hükümlerine dayandırılarak bir bir işgal edilmeye başlamıştır. 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışı ile Anadolu'da milli bir kurtuluş mücadelesi başlatılmış, Sakarya Meydan Muharebesi'nin cereyan ettiği 1921 yılının yaz aylarına kadar Millî Mücadele'nin kurumsallaşması açısından çok önemli adımlar atılmıştır. TBMM Hükümet'inin kurulması ile istiklal mücadelesinin idare merkezi tayin edilirken Düzenli Ordunun tesisi başta olmak üzere devletleşme yolunda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bin bir emekle kurulan TBMM Hükümeti'nin ordusu, Batı Cephesi'nde ilk zaferini I. İnönü Muharebesi ile elde etmiş, bu zaferini II. İnönü muzafferiyeti ile taçlandırmıştır. Bu zaferler, TBMM Hükümeti'nin Sevr'i silah zoru ile kabul ettirmek gayesinde olan Yunanlara sahada verdiği ilk ve önemli cevaplar olmuştur.

İnönü Muharebeleri'nde aldığı üst üste ağır darbelerle hem maddi hem de manevi güç kaybeden Yunan Ordusu, nihai amaçları olan Ankara'yı ele geçirerek TBMM Hükümeti'ni ortadan kaldırmak ve Sevr Antlaşması'nın hükümlerini cebren kabul ettirmek üzere 1921 yılı yaz aylarında yeniden harekete geçmiş ve 8 Temmuz 1921'de yeni bir taarruza başlamıştır (TC. Genelkurmay Başkanlığı, 1974, s. 180). Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'nde Yunan Ordusu bir miktar toprak kazanmayı başarmış; 13 Temmuz'da Afyonkarahisar ve Bilecik'i, 15 Temmuz'da Bozüyük'ü ve 17 Temmuz'da Kütahya'yı işgal etmiştir (TC. Genelkurmay Başkanlığı, 1974, s. 578-579). Bu gelişmeler üzerine 18 Temmuz itibariyle Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle birliklerin Eskişehir'in doğusuna çekilmesi kararı alınmış; (Atatürk, 1970, s. 608-609), bir gün sonra ise, 19 Temmuz'da, Eskişehir Türk birlikleri tarafından boşaltılmıştır (TC. Genelkurmay Başkanlığı, 1974, s. 390-391). Kütahya-Eskişehir Muharebeleri, 25 Temmuz'da Batı Cephesi birliklerinin Sakarya gerisine çekilmesi ile sona ermiştir (TC. Genelkurmay Başkanlığı, 1974, s. 545). Bu gelişmeler, TBMM Hükümeti ağırlıklarının Kayseri'ye nakli meselesini meclisin gündemine getirmiş neticede ağırlıkların taşınmasına karar verilmiş, gerekirse, TBMM'nin de müteakiben Kayseri'ye nakledilmesi kararı alınmıştır (Askeri Tarih Belgeleri Dergisi (ATBD), 1993, Belge No:2523). Yunanistan ise bu muharebelerde elde ettiği neticeleri çok büyük bir zafer olarak lanse ederek İnönülerde kaybettiği itibarını tahkim etmeye çalışmıştır (1921, 15 Ağustos). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2.

Kütahya-Eskişehir Muharebeleri Yunanistan'ın dünya kamuoyunda yaratmak istediği atmosferi yaratamamış ise de içerde, Türk kamuoyunda taşların yerinden oynamasına sebep

olmuştur. Bu muharebelerde Türk Ordusu'nun almış olduğu mağlubiyet, mecliste büyük tartışmalara yol açarken (İnönü, 2014, s. 247), mağlubiyetin sorumlularının ortaya çıkarılması istenmiştir (Atatürk, 1970, s. 609). Bu kritik dönem, ordunun durumunun gözden geçirilmesi ve komuta kademesinin değiştirilmesi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Böyle bir ortamda Başkumandanlık Kanunu'nu ile (Resmi Gazete, 05.08.1337), Mustafa Kemal Paşa'ya 3 aylık bir süre için Başkumandanlık yetkisi verilmiş ve ordunun başına geçirilmiştir (Atatürk, 1970, s. 610-615; ATBD, 1994, Belge No: 2530). Paşa, vazifeyi devraldıktan hemen sonra Batı Cephesi karargâhına geçmiş (1921,15 Ağustos). *Tasvir-i Efkâr*, s. 1), bu sırada Başkumandanlığı münasebetiyle gelen tebriklere karşılık olarak teşekkürlerini iletmiştir (ATBD, 1981, Belge No: 1750).

Mustafa Kemal Paşa, Başkomutanlık vazifesini deruhte ettikten hemen sonra orduyu yeni bir savaşa hazırlamak ve *Yunanları anayurdun harim-i ismetinde boğarak istiklali elde etmek* (1921, 9 Ağustos). *Akşam*, s. 1), amacıyla çalışmalarına başlamıştır. İlk aşamada Anadolu'da umumi seferberlik ilan edilmiş; 1300 doğumlulardan 1316 doğumlulara kadar (21-37 yaşları arasında) silahlı ya da silahsız herkes silahaltına davet edilmiştir (1921, 14 Ağustos). *Tasvir-i Efkâr*, s. 1. Seferberlik emrine müteakiben ordunun silah ve teçhizat başta olmak üzere her nevi ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla 7-8 Ağustos 1921'de Tekâlif-i Milliye emirleri yayınlamıştır (Belen, 1983, s. 342-343; TC. Genelkurmay Başkanlığı, 1975, s. 357-369). Tekâlif-i Milliye kararları, esas itibariyle, bir milleti bütün unsurları ile topyekûn savaşa davet eden ve bu yönüyle de dünyada ilk kez topyekûn savaşı başlatan (Belen, 1983, s. 343; Kayıran, 1989, s. 648) kararlar olarak tarihteki yerini almıştır. Başkumandan, bu kararlar ile İstiklal mücadelesini, iki ordu arasındaki fiili çarpışma olmaktan çıkararak bütün bir milletin fikri ve fiili mücadelesi haline getirmiş; bu ortak mücadele ruhunu canlı tutmak için basın üzerinden milleti bilgilendirmeyi de ihmal etmemiştir (Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (HTVD), 1966, Vesika No: 1310).

Türk tarafı yeni bir savaşa hazırlık için bir dizi hazırlıklar yaparken Yunan kurmayları ise 1921 yılının Temmuz ayında Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'nin ardından atılacak adımı belirlemek üzere Kütahya'da bir dizi toplantı yapmış; esas olarak mesele 26 Temmuz 1921'de "Kurmaylar Toplantısı"nda ele alınmıştır (Cihangir, 2015, s. 102). Küçük Asya Ordusu Komutanı Papulas, bu toplantıda Ankara'ya doğru yapılacak seferin neticesiz ve tehlikeli olacağına dair görüşünü ifade etmiş, toplantıdan çıkan sonucu raporlaştırarak harp meclisinde ordunun fikri olarak sunmuştur (Papulas, 1969, s. 10-12). Ankara seferine dair ordunun askeri

değerlendirmelerini içeren nihai rapor ise 28 Temmuz 1921 tarihli bir muhtıra ile hükümete bildirilmiştir (Andrea, 1932, s. 65-66.) Muhtırada genel olarak; Türk Ordusu'nu dağıtmak amacıyla Ankara'ya ilerlenmesi gerektiğinden bahsedilmekle birlikte yaklaşan mevsim şartları nedeniyle Yunan Ordusu'nun ikmal sorunları yaşayabileceği dile getirilmiştir (Cihangir, 2015, s. 106). Ancak bu muhtıra; daha sonra Sakarya'da II. Kolordu'nun komutanlığını yapacak olan Prens Andrea tarafından *raporu hazırlayanların Ankara'ya ilerleme meselesindeki şüphe ve emniyetsizliklerini gösteren bir vesika, ne anlattığı açık olmayan bir muhtıra olarak* değerlendirilmiştir (Andrea, 1932, s. 66). Raporda, ordunun Ankara seferi hakkında çekinceleri açıkça dile getirilmiş olmasına rağmen Hükümet ve Harbiye Nazırı Sariyannis yeni bir sefer için ısrarlarını sürdürmüş, neticede ordunun itirazına rağmen sefer kararı alınmıştır. Savaşa devam kararın alınması ve harekete geçilmesi konusunda General Papulas ve Genelkurmay Başkan Yardımcısı Stratigos'un anılarında farklı bilgiler verilmiştir. Stratigos anılarında savaş kararının Papulas'ın Harp Meclisi'ne sunduğu muhtıra doğrultusunda alındığını ifade ederken Papulas ise muhtıranın harekâtın kesin neticesine ilişkin kesin bilgiler içermediğini olasılıkların dile getirildiğini ifade etmiştir (Cihangir, 2015, s. 107). Papulas hatıratında ayrıca *ordunun itirazına rağmen seferin vuku bulduğunu* ifade etmiştir. (Papulas, 1969, s. 14); Ancak Gounaris Harp meclisinin almış olduğu karara dair Atina'ya bilgi verdiği telgrafında *harekâtın sürdürülmesine oy birliği ile karar verildiğini* bildirmiştir (Smith, 1978, s. 252). Bu kararın alınmasında Yunan Kralının gördüğü rüyanın etkisi de olmalıdır. Bu sıralarda Kralın Eskişehir'deyken gördüğü bir rüya kamuoyu ile paylaşılmıştı. Rüyaya göre son Bizans imparatoru Konstantin Yunan Kralına bir taç uzatmış ve kral o tacı alarak başına geçirmişti. Yunan basını ertesi günden itibaren bu rüyayı Yunanistan'ın İstanbul'u işgal edeceğine yormuş, Bizans tahtının ihyası zamanının geldiğini yazmaya başlamış; bu rüya üzerinden bir İstanbul hayaline kapılmıştı (1921, 21 Ağustos). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 1.

Sefer konusundaki çekincelere rağmen sefere devam edilmesi kararının alınmış olması bazı politikacılar tarafından memnuniyetle karşılanmış, özellikle Yunan Savunma Bakanı Theotokis bu karara çok sevinmiş, ilerlemenin başlamasından az sonra İngiliz askeri ateşesine üç hafta içinde Ankara'da birlikte çay içeceklerini söylemekten kendini alamamıştır (Smith, 1978, s. 252).

Yunan Ordusu'nun Ankara'ya düzenleyeceği seferin arifesindeki durumu şöyleydi; I. Kolordu; 1., 2., 12. Fırkalar ve süvari livası Eskişehir'de, II. Kolordu; 5., 13. Fırkalar Seyitgazi mıntıkasında ve ileri karakolları ile bu mevkiin doğusunda, III. Kolordu; 3., 7., 10. Fırkalar

Alpiköy mıntikasında, ileri karakolları ile Eskişehir'in takriben 35 kilometre doğusunda, 4. ve 9. Fırkalar liva Generali Trikopis'in kumandası altında olarak Afyonkarahisar-Ilıcahisar mıntikasında; 11. Fırka Topçu Miralayı Klades Bursa'nın doğusundaydı (Andrea, 1932, s. 87).

Bu tarihlerde Türk Ordusu'nun durumu ise şöyleydi; Sakarya mevzii ilerisinde Porsuk'un kuzeyinde 1. Grup; 1. Süvari ve piyade tümenleri, 24. Tümen, 41. Tümen, 3. Kafkas Tümeni, 29. Süvari Alayı; Porsuk'un güneyinde 5. Grup; 14. Süvari Tümeni, 2. Süvari Tümeni, 4. Süvari Tugayı, Sakarya mevzii bölgesinde; bağlı birliklerinden oluşan 4. ve 12. Grup, ihtiyat grubu ve bağımsız birlikler yer almaktaydı. Cephe karargâhı ise Polatlı'da bulunuyordu (TC. Genelkurmay Başkanlığı, 1995, s. 258-259).

### **1. Savaş Başlıyor: Sakarya Meydan Muharebesi Harekâtı ve Neticesi**

Sakarya Meydan Muharebesi ile sonuçlanacak olan Yunan ileri harekâtının başlama emri 10 Ağustos 1921'de verilmiş, harekâtın başlangıç tarihi ise 14 Ağustos 1921 Pazar günü olarak belirlenmiş (Andrea, 1932, s. 88), ve planlandığı üzere harekât bugün saat 05.00 itibariyle başlamıştır (TC. Genelkurmay Başkanlığı, 1995, s. 252). Ancak bugün, Müslümanlar için kutsal olan Kurban Bayramının arife günüdür (1921, 19 Ağustos). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 1. Mustafa Kemal Paşa'nın öngördüğü üzere (1921,15 Ağustos), *Tasvir-i Efkâr*, s. 1, psikolojik tahribat yaratmak adına bilinçli olarak harekâta başlangıç günü olarak Müslümanlarca önem atfedilen bir gün; arife günü olarak seçilmiştir. Yunan harekât planının esası; 24 Temmuz 1921'de Yunan Kralının huzurunda saptandığına göre Ankara'ya ilerleyerek Sevr barışını Ankara Hükümeti'ne kabul ettirmektir (Erikan, 2014, s. 240).

Türk Genelkurmayı Yunan Ordusu'nun muhtemel taarruz planlarına karşı birçok harekât planı üzerinde durmuş ancak neticede Yunan'ın Sakarya nehrine cepheden az bir kuvvet ayırarak, geriye kalan bütün kuvvetiyle Türk Ordusu'nun güney kanadına yönelmesi ihtimalinin, daha çok tehlikeli olduğu kanısına varmış ve bu karara göre gerekli önlemler ve düzenler almıştır. Sakarya mevzilerinde cereyan edecek muhaberelede genel olarak öngörülen savunma; adım adım savunma ve direnme sırasına göre hedefleri sınırlandırılmış karşı taarruzlarla düşmanı yıpratmak, böylece düşmanın taarruz iradesini kırmak suretiyle, oynak bir savunma şeklinde düşünülmüş, imkân ve fırsat doğarsa, genel bir karşı taarruz yapılması da göz önünde bulundurulmuştur (TC. Genelkurmay Başkanlığı, 1995, s. 85-87).

Sakarya Meydan Muharebesi, beş safhada cereyan etmiştir. 14-22 Ağustos 1921 tarihlerini kapsayan birinci safhada Yunan Ordusu, Sakarya mevzileri ile temas etmek için ileri harekâta

geçmiş, ikinci safhada (23-30 Ağustos 1921) Sakarya'nın doğusunda bulunan Türk kuvvetlerine taarruz ederek güney kanattan kuşatma teşebbüsüne girmiştir. Üçüncü safhada (31 Ağustos- 6 Eylül 1921) Haymana istikametinde Türk cephesini yarma girişiminde bulunmuş; Sakarya Meydan Muharebesi'nin en kanlı ve en çetin çarpışmaları bu dönemde yaşanmıştır. Savaşın dördüncü safhası (7- 13 Eylül 1921) Yunanların Sakarya batısına çekilişi ve Türk karşı taarruzunun başladığı dönem olmuş ve nihayet beşinci safha (14 Eylül-10 Ekim 1921) Yunan birliklerinin çekildiği ve takip harekâtının başladığı savaşın sonlandığı final safhası olmuştur (Türkmen, 2012, s. 139-142).

14 Ağustos 1921'de Yunan Ordusu Bozan-Koşan-Çifteler doğusu-Mecidiye ve İncehisar hattından harekete geçmiş, ordunun karşısındaki hatta bulunan Türk örtme birlikleri, başarılı örtme muharebeleri vererek Yunan Ordusu'nun harekâtını 22 Ağustos 1921'e kadar geciktirmiş; Sakarya Muharebeleri 23 Ağustos 1921 günü başlamıştır. Bu muharebeye katılan Türk kuvvetlerinin genel mevcudu; 5.401 subay, 96.326 er, 54.572 tüfek, 825 makineli tüfek, 1.309 kılıç, 196 top, 32.137 hayvan ve 2 uçaktan ibarettir. Buna karşılık Yunan kuvvetlerinin genel mevcudu ise; 3.780 subay, 120.000 er, 57.000 tüfek, 2.768 makineli tüfek, 1.350 kılıç, 386 top, 3.800 hayvan, 840 kamyon ve 18 uçaktır (TC. Genelkurmay Başkanlığı, 1975, s. 331-332).

Yunan birlikleri, 23 Ağustos itibariyle 1. ve 3. Kolorduları ile Ilıcaderesi istikametinde taarruz ederek derenin güneyindeki Türk ileri mevzi birliklerini geri atmayı başarmıştır. Yağmur ve fırtınan etkili olduğu sıralarda Mangal dağında verilen muharebeler neticesinde Yunan birlikleri Mangal dağını almıştır (TC. Genelkurmay Başkanlığı, 1973, s. 9-11). 24 Ağustos'tan 30 Ağustos'a kadar Yunanların yaptığı cephe, kanat ve kuşatma muharebeleri birçok dalgalanmalardan sonra Türk Ordusu tarafından durdurulmuştur. Yunan birlikleri, 31 Ağustos-5 Eylül tarihleri arasında cepheden yarma girişimine hız vermiş, bu sırada savunma bölgesinin önemli bir noktası olan Çal dağını ele geçirmiştir. Ancak cepheye kaydırılan yeni kuvvetlerle Türk ordusu Çal'ın kuzey doğusunda yeni bir savunma düzeni almıştır. 5 Eylül'e kadar düşmanın taarruz gücü tamamen kırılmış bunun neticesi olarak ele geçirdiği hatta kalarak tahkimat faaliyetine girişmiştir. Böyle bir ortamda Türk Ordusu 6-13 Eylül tarihleri arasında karşı taarruzlar gerçekleştirmiştir. 10 Eylül'de Türk Ordusu sağ kanadında topladığı kuvvetlerle taarruza kalkmış ve başarılı olmuştur. 11 Eylül'de ise 4. Grup tarafından icra edilen karşı taarruz neticesinde düşman Çal dağı istikametinde sürülmüş; elde edilen başarılı neticelerden sonra 12/13 Eylül 1921 gecesinden itibaren düşman çekilmeye mecbur kalmıştır. Çekilme 13 Eylül günü de devam etmiş, nihayet Yunan Ordusu 22 gün, geceli gündüzlü devam eden muharebeler

neticesinde Türk süngüsü karşısında dayanamayarak Sakarya'nın batısına atılmış (TC. Genelkurmay Başkanlığı, 1975, s. 332-333); Sakarya Meydan Muharebesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Ordusu'nun kesin zaferi ile neticelenmiştir (TC. Genelkurmay Başkanlığı, 1973, s. 269). 18 Eylül itibarıyla Türk Ordusu geri çekilen düşman unsurlarını takip için gerekli hazırlıkları tamamladıktan sonra takip harekâtı başlatmış, ancak takip Eskişehir, Afyon hattına kadar sürdürülmüş daha ileriye gidilememiştir (TC. Genelkurmay Başkanlığı, 1973, s. 279-446). Bu muharebelerde Türk Ordusu'nun kaybı 5.713 şehit, 18.480 yaralı, 828 esir ve 14.258 kayıp olmak üzere toplam 39.289 olurken Yunan tarafı ise 3.958 ölü, 18.955 yaralı ve 354 kayıp vermiştir (TC. Genelkurmay Başkanlığı, 1973, s. 484).

## 2. Sakarya Meydan Muharebesi'nin Toplumsal Yansımaları

Sakarya Meydan Muharebesi sırasında Türk milletinin ortaya koymuş olduğu irade ve gösterdiği fedakârlık topyekûn savaş ruhunu ortaya koyması açısından dünya tarihinde eşine az rastlanan kahramanlık hikâyelerinden biri olarak tarihteki yerini almıştır. Sakarya Meydan Muharebesi sırasında Türk milleti, maddi ve manevi bütün imkânlarını seferber ederek istiklal kavgası içindeki yerini almış; çeşitli yöntem ve şekillerle Yunan ilerleyişine karşı tepkisini göstermekten geri durmamıştır. Bu dönemde halkın işgallere karşı tepkisini dile getirdiği en önemli yollardan biri mitingler olmuştur. Halk; Yunan saldırısını lanetlemek ve bu *istila* hareketi karşısında ordusuna ve hükümetine *sahip çıkmak* amacıyla tertip ettiği toplantı ve mitingler ile kolektif milli bilincin güçlenmesine, birlik ve beraberlik ruhunun pekişmesine katkı sağlamıştır.

### 2.1. Yunan saldırısına karşı anadolu'nun toplumsal tepkisi: toplantı ve mitingler

Millî Mücadele'de mitingler, yaşanan gelişmelere karşı halkın tepkisini dile getirdiği, toplumsal bilinç ve farkındalık oluşmasına zemin hazırlayarak kamuoyu oluşturan bu yönü ile de önemli bir misyonu yerine getiren en önemli toplumsal faaliyetlerden biri olmuştur. Bu dönemde mitingler, siyasi ve askeri gelişmelere karşı toplumun sesini duyurabilmek için başvurduğu en etkili propaganda araçlarından biri olarak görülmüştür. Bu kapsamda, özellikle İzmir'in işgali sırasında Yunanların katliama ve mukaddesata tecavüze girişmeleri Türk milletinin milli duygularına çok büyük ölçüde tesir etmiş ve işgallere karşı protestolara; mitingler tertip edilmesine ortam hazırlamıştır (Şahingöz, 2002, s. 726-727). Halkın kolektif milli bir tutumu olarak ortaya çıkmaya başlayan mitinglerin ulusal bir tepki haline gelmesine zemin hazırlayan en önemli gelişme ise Mustafa Kemal Paşa'nın Havza Genelgesiyle halkı işgallere karşı tepki göstermeye, miting yapmaya davet eden çağrısı olmuş; özellikle bu çağrıdan sonra kurtuluş mücadelesinin henüz başlarında Türk halkının millet olarak var

olduğunu kanıtlamak ve hâlâ vatanını savunacak kadar kuvvetinin, enerjisinin ve imanının var olduğunu ortaya koymak amacıyla yurdun dört bir yanında mitingler düzenlenmiş; yaklaşık yarım milyonu aşkın insan bu mitinglere katılarak tepkisini dile getirmiştir (Benazus, 2002, s. 121-123).

Mitingler; Sakarya Meydan Muharebesi sırasında da devam etmiştir. Bu muharebe sırasında Anadolu'nun hemen her köşesinde düzenlenen mitinglerde Yunan işgaline karşı birlik beraberlik mesajları güçlü bir şekilde dile getirilmiş; işgale karşı duyulan tepkiler ortaya konulmuştur. Bu mitingler, Sakarya Meydan Muharebesi'nin toplumsal yansımaları ve topyekûn savaş stratejisinin toplumdaki karşılığı hakkında önemli fikirler vermektedir. Mitinglerin yapıldığı şehirler/mahaller, katılan insan sayıları, verilen mesajlar ve mitinglerden sonra bağlılık bildirmek amacıyla TBMM'ye gönderilen telgraflarda kullanılan dil ve üslup toplumsal tepkinin anatomisi hakkında tatmin edici bilgiler veren; İstiklal Harbinin toplumsal boyutunu aydınlatan önemli veriler olmuştur. Tespit edilebildiği kadarıyla Sakarya Meydan Muharebesi süresince yurdun dört bir yanında yaklaşık 80 kadar toplantı/miting yapılmıştır. Bu toplantı/mitinglerin yapıldıkları yerler ve tarihleri, katılan insan sayıları ve bu toplantılara öncülük ettiği anlaşılan kurum ve kişiler aşağıdaki tabloya çıkarılmıştır.

**Tablo 1:** Sakarya meydan muharebesi sırasında yapılan toplantı/mitingler ve TBMM'ye telgraf gönderilen yerler

<i>Toplantı veya Mitingin</i>				
<i>Yapıldığı Tarih</i>	<i>Yeri</i>	<i>Yapıldığı Alan</i>	<i>Öncülük Eden/ Telgrafta imzası bulunan Kurum/Şahıs</i>	<i>Katılan İnsan Sayısı</i>
19 Ağustos 1921	Gürün	Gürün Belediye Binası Önü	-	5.000
19 Ağustos 1921	Akhisar	-	Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Belediye Reisliği.	5.000
19 Ağustos 1921	Darende	-	Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Belediye Reisliği.	-
21 Ağustos 1921	Adapazarı	-	-	-



21 Ağustos 1921	Göztepe	Hükümet Meydanı	Mersin Müdafaa-i Hukuk Heyetinden Ali Rıza ve Belediye Reisi Abdurrahman Beyler	-
21 Ağustos 1921	Çorum			
22 Ağustos 1921	Rize	-	-	-
22 Ağustos 1921	Mardin	-	Mardin Müftüsü Hüseyin, Nakibül Eşraf Ensarizade Mehmet Ali Beyler	20.000
22 Ağustos 1921	Akdağ	Telgrafhane Önü	-	-
22 Ağustos 1921	Marmaris	Hükümet Meydanı	Müftülük, Müdafaa-i Hukuk Reisliği, Eşraftan Bazı İsimler	
22 Ağustos 1921	Siirt	Siirt Camii	-	-
22 Ağustos 1921	Niğde	Niğde Ulu Camii	-	-
22 Ağustos 1921	Maraş	-	-	-
22 Ağustos 1921	Safranbolu	Köprülü Mehmet Paşa Camii avlusu	-	-
22 Ağustos 1921	Kars	-	-	-
22 Ağustos 1921	Silvan	-	Silvan'ın İleri Gelen Ulema ve Ümerası	-
22 Ağustos 1921	Genç	Hükümet Konağı önü	Umum ahali namına belediye reisi, ulemadan bazı isimler ve bazı şeyhler.	-
22 Ağustos 1921	Çemişkezek	-	Belediye Reisi Hüseyin, Akif, Müdafaa-i	Destek telgrafi gönderilmiştir.

			Hukuk Reisi Ahmet, Müderris Tevfik ve Eşraftan Ahmet Beyler.		
22 Ağustos 1921	Pervari	-	Pervari Kazası Meşihatından Abdullah, Şeyh Mûsi, Van Aşireti Reisi Mustafa Paşazade ve Bazı Aşiret Reisleri.	Destek telgrafi gönderilmiştir.	
23 Ağustos 1921	Kastamonu	Nasrullah Cami-i Şerifi	-	-	
23 Ağustos 1921	Avanos	Hükümet Binası önü	Belde Müftüsü, Müdafaa-i Hukuk Reisi, Belediye Reisi.	-	
23 Ağustos 1921	Bolu	Bolu Belediyesi önü	Bolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Bolu Belediyesi ve Eşrafı	15.000	
23 Ağustos 1921	Ordu	İbrahim Paşa Cami-i Şerifi, Hükümet Cami-i Şerifi	-	-	
23 Ağustos 1921	Seydişehir	-	-	-	
23 Ağustos 1921	Viranşehir	Kasaba meydanı	-	-	
23 Ağustos 1921	Giresun	Osman Ağa meydanı	Giresun, Bulancak, Keşap Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri	15.000	
24 Ağustos 1921	Cide	-	-	-	
24 Ağustos 1921	Dersim	-	-	Dersim aşiretleri tarafından destek telgrafi gönderilmiştir.	
24 Ağustos 1921	Kangal	Büyük Cami	Kangal Müdafaa-i Hukuk Reisi	-	

24 Ağustos 1921	Erbaa	-	-		
25 Ağustos 1921	İspir	Kanuni Sultan Süleyman Cami-i şerifi	Belediye Reisi Yusuf Ziya Bey	-	
25 Ağustos 1921	Çermik	-	Çermik Kazası İbrahim, Belediye Reisi Zülfikar Beyler ile belediye azasından ve eşraftan bazı kişiler	Destek telgrafi gönderilmiştir.	
25 Ağustos 1921	Tercan	-	Belediye Reisi	Destek telgrafi gönderilmiştir.	
26 Ağustos 1921	Aksaray	Aksaray Cami-i Kebir Avlusu	-	-	
27 Ağustos 1921	Ermenek	-	-	-	
27 Ağustos 1921	Gölpazarı (nahiye)	-	-	-	
27 Ağustos 1921	Zile	-	Müdafaa-i Hukuk Reisi Kemal ve Belediye Reisi Avni Beyler	-	
28 Ağustos 1921	Düzce	Hükümet Binası önü	-	-	
28 Ağustos 1921	Beyazıt	-	-	-	
28 Ağustos 1921	Elbistan	-	-	-	
28 Ağustos 1921	Söke	-	Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti		
28 Ağustos 1921	Yalova	Merkez Cami Avlusu	-	-	
28 Ağustos 1921	Hopa	Hükümet Meydanı			
28 Ağustos 1921	Samsun	Saathane Meydanı	-	-	
28-29 1921	Ağustos Ardahan	Cadde ve Sokaklar	-	-	
29 Ağustos 1921	Silifke	-	-	-	

30 Ağustos 1921	Pülümür	Cami-i Şerif	-	-
30 Ağustos 1921	Erzincan	-	-	-
30 Ağustos 1921	Narman	Kaza Merkezi	Müftü İsmail Hakkı Bey, Müdafaa-i Hukuk Reisi Behçet, Belediye Reisi Kamil Beyler ile ve bazı ileri gelen kişiler.	-
30 Ağustos 1921	Divriği	-	-	-
30 Ağustos 1921	Kastamonu	Nasrullah Cami-i Şerifi Avlusu	-	-
30 Ağustos 1921	Karahisar	Cami-i Şerif	-	-
30 Ağustos 1921	Samsun	Saathane Meydanı	-	-
30 Ağustos 1921	Reşadiye	Kaza Meydanı	-	25.000
1 Eylül 1921	İskilip	Pazar Meydanı	-	-
1 Eylül 1921	Nevşehir	Büyük Cami Civarı	-	-
1 Eylül 1921	Boğazlıyan	-	-	-
1 Eylül 1921	Suruç	-	Suruç Kazası Belediye Reisi Baki ve kazanın ileri gelen aşiret reisleri	-
1 Eylül 1921	Ulukışla	Kasaba Merkezi	Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi, Belediye Reisi ve eşraftan bazı kişiler	-
1 Eylül 1921	Amasra	Hükümet Binası önü	Amasya Nahiye Müdürü, Belediye Reisi.	-
2 Eylül 1921	Bartın	-	-	-
6 Eylül 1921	Diyarbakır	-	Belediye Reisi Abdurrahman,	Destek telgrafi gönderilmiştir.

			Müdafaa-i Hukuk-i Milliye Reisi Namına azadan Arif, ulemadan Salih ve eşraftan bazı kişiler.
6 Eylül 1921	Kayseri	Kent Meydanı	- -
9 Eylül 1921	Lice	-	Lice Kazası Destek telgrafi Müftüsü Hacı gönderilmiştir. Ahmet, ulema ve ümeradan ileri gelen bazı kişiler.
9 Eylül 1921	Karaköse (Ağrı)	-	Karaköse 5.000 Kaymakamlığı, Ahz-1 Asker Kalemî Reisliği, Müdafaa-i Hukuk Reisliği ve bazı aşiret reisleri
9 Eylül 1921	Ereğli	Kasaba Meydanı	Karadeniz Ereğli - Müdafaa-i Hukuk Reisi
9 Eylül 1921	Hüseyinabad	-	Hüseyinabad Destek telgrafi Kazası Namına gönderilmiştir. Müftü, Müdafaa-i Hukuk Reisi ve Belediye Reisi
11 Eylül 1921	Bakır Madeni (Ergani)		Ergani Madeni Destek telgrafi Müfettişliği, gönderilmiştir. Müdafaa-i Hukuk Reisliği, Belediye Reisliği, ulemadan ve eşraftan bazı kişiler.
11 Eylül 1921	Fethiye	-	Belediye Reisliği -

11 Eylül 1921	Divriği	Hükümet Binası	Müdafaa-i Hukuk Reisliği, Belediye Reisliği
11 Eylül 1921	Denizli	-	Denizli Müftüsü -
12 Eylül 1921	Manavgat	-	Belediye Reisliği, - Müftülük.
12 Eylül 1921	Akseki	Büyük Cami	-
12 Eylül 1921	Sungurlu	Hükümet Meydanı	- -
12 Eylül 1921	Muğla, Burdur, Isparta, Iğın ve Yenipazar	-	- -

Kaynak: Bu tablo, tespit edilebildiği kadarıyla, 12 Ağustos 1921-12 Eylül 1921 tarihleri arasında Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yer alan bilgilere göre oluşturmuştur. Ayrıca Sakarya Meydan Muharebesi günlerinde yapılan mitingler ve TBMM'ye gönderilen telgraflar meselesini detaylı bir şekilde ele alan ve bu alanda yapılmış en önemli çalışmalardan da (Selvi, Cırık 2020, s. 24-27; Selvi 2012, s. 156-158) istifade edilmiştir.

Tablodaki veriler incelediğinde 19 Ağustos-12 Eylül 1921 tarihleri arasında yurdun dört bir yanında 80 civarında toplantı/miting tertip edildiği anlaşılmaktadır. Bu toplantı ve mitinglerin temel amacı halkın maddi ve manevi açılarından orduya ve hükümete olan desteklerini ortaya koymak ve düşmanı lanetlemektir. Ancak burada evvela izah edilmesi gereken husus toplantı ve miting tanımlarının anlam açısından aynı olsa bile muhteva açısından aynı şeyi ifade etmediği meselesidir. Anılan tarihlerde yapılan toplantı ve mitingleri haber veren vesikalar incelendiğinde; toplantıların genellikle belli bir kesimin öncülük ettiği ve dar bir zümrenin katılımı ile gerçekleştiği, toplantı sonrası hükümete ve orduya destek mahiyetinde bir mektup yazılarak sonlandırılan organizasyonları ifade ettiği, mitinglerin ise yine dar bir kesimin organizasyonunda ancak halka açık geniş katılımı cami önleri ya da hükümet meydanı gibi alanlarda gerçekleşen organizasyonlar olduğu anlaşılmaktadır. Mitingler sırasında tertip komitesi tarafından halka mevcut durum hakkında bilgilendirme konuşmaları yapıldığı ve çoğu zaman bu organizasyonların halkın toplu olarak merkezi cadde ve sokaklarda yürüyüşü ile sonlandırıldığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle anılan dönem için “toplantı” ifadesinin nispeten daha dar bir zümrenin katıldığı organizasyonu tanımladığını “mitingin” ise daha geniş katılımı bir toplumsal tepkiyi ifade ettiğini söylemek mümkündür.

Toplantı ve mitingler, belli bir kurum ve kişilerin öncülüğünde tertip edilmiştir. Bölgelere göre farklılık arz etmekle birlikte bu tarz organizasyonlara öncülük ettiği anlaşılan kişi ve

kurumların; Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, belediyeler, il ve ilçe müftülükleri, kaymakamlıklar, askerlik şubesi başkanlıkları ile müfettişlikler olduğu anlaşılmaktadır. Bu kurumlar, birçok bölgede birbiri ile işbirliği ve eşgüdüm halinde bir araya gelerek toplantı ve mitinglere öncülük etmişler, toplumsal tepkinin dışı vurumunun sağlanmasında lokomotif görevi üstlenmişlerdir. Bahsi geçen dönemde bu tarz organizasyonlara liderlik ettiği anlaşılan bir diğer kesim ise ayan ve eşraftan öne çıkan bazı kimseler ile din adamları ve bazı aşiret reisleri olmuştur. Özellikle bu günkü idari taksimata göre Doğu ve Güneydoğu illerinde tertip edilen toplantı ve mitinglere bu guruba mensup; aşiret reisleri ile buldukları bölgede nüfuzu ve saygınlığı olan, önde gelen kimselerin liderlik ettiğini söylemek mümkündür. Burada din adamlarına da ayrı bir parantez açmak gerekir. Toplantı ve mitinglerde öncülük eden din adamlarının bir kısmı resmi olarak bu misyonu yüklenen müftü ve imam gibi meslek gruplarına mensup olmakla birlikte, (1921, 9 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2; (1921, 11 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2; (1921, 12 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2), bir kısmı ise her hangi bir resmi sığata haiz olmayan ancak toplumda din adamı kimliği ile ön plana çıkan “ulemadan” olarak tanımlanan kişilerinden oluşmuştur (1921, 5 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2; (1921, 6 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2; (1921, 7 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2. Bu kesim de ya toplumsal hareketlere öncülük etmiş ya da bu hareketlerin organizasyonun da önemli bir rol üstlenmiştir. Bu noktada üstlendikleri misyon nedeniyle adından bahsedilmesi lazım gelen bir başka kesim ise devlet memurlarıdır. Kaymakam gibi üst düzey devlet memurlarının yanı sıra herhangi bir rütbesi olmayan devlet memurlarının da miting ve toplantıların organizasyonunda görev aldıkları anlaşılmaktadır (1921, 30 Ağustos). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2; (1921, 2 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2; (1921, 4 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2.

Sakarya Meydan Muharebesi sırasında yapılan toplantı ve mitinglere dair işaret edilmesi gereken bir başka nokta ise bu tarz organizasyonların icra edildiği yerlere ilişkindir. Anılan dönemde tertip edilen toplantı ve mitinglerin yapıldığı yerlere bakıldığında bazı yerlerin toplanma alanı olarak özellikle belirlenmiş olduğu ve toplantıların genellikle bu alanlarda icra edildiği görülmektedir. Bu alanlar; camiler ve cami avluları, hükümet binalarının önlerinde bulunan ve “hükümet meydanı” olarak tanımlanan alanlar, belediye binalarının önleri ile toplanmaya müsait kent ve kasaba meydanlarıdır. Cami önlerinde veya avlularında gerçekleştirilen mitinglerin genellikle Cuma günleri, Cuma namazından sonra gerçekleştirildikleri, önceden tertip edildiği üzere namazdan çıkan halkın cami önünde bekleyen halkla beraber bir araya gelerek mitinge iştirak ettikleri, ordunun muzafferiyeti için dualar edildikten sonra orduya destek mesajı yollandığı ve böylece mitinglerin nihayete

endirildiği anlaşılmaktadır. Cami avluları ile birlikte en önemli miting meydanlarından biri de hükümet meydanları olmuştur. Geniş katılımlı mitinglerin belirlenen bu alanlarda yapıldığı anlaşılmaktadır. Buralarda düzenlenen mitinglerin bazılarında katılım sayısı 25.000 kişiye kadar çıkmıştır (1921, 4 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2.

Sakarya Meydan Muharebesi sırasında yapılan toplantı ve mitinglere dair dikkat çekilmesi gereken bir başka husus ise bu organizasyonların zamanlamasına ilişkindir. Anılan dönemde Yunan Ordusu'na karşı ilk toplumsal tepkiler henüz savaş başlamadan 10 Ağustos 1921'de Bolu'da ve 13 Ağustos'ta ise Siirt'te düzenlenen mitinglerde dile getirilmiş, 17 Ağustos'ta yapılan Bolu ve Elazığ mitingleri ile devam etmiştir (Selvi, 2012, s. 156). Bu mitingleri Gürün, Darende ve Akhisar'da yapılan mitingler takip etmiş (1921, 22 Ağustos). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2; (1921, 25 Ağustos). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2), müteakiben düşmana lanet, orduya ise destek amaçlı onlarca toplantı ve miting tertip edilmeye başlanmış, bu toplumsal tepki Anadolu'da dalga dalga yayılmıştır. Ağustos ayının başlarından itibaren tertip edilmeye başlandığı anlaşılan toplantı ve mitingler, bir iki gün istisna olmak üzere, savaşın sonuna kadar aralıksız devam etmiştir. Savaş süresince toplumun kıyamı olarak ifade edebileceğimiz bu organizasyonların devam etmiş olması, Yunan tehdidine karşı toplumun sürekli uyanık olduğunun, toplumsal bilincin her daim dinamik kaldığının, milletin vatanını müdafaa uğrunda üstüne düşen maddi ve manevi misyonu yerine getirmekten geri durmadığının önemli bir göstergesidir. Bu toplumsal refleks aslında Mustafa Kemal Paşa'nın önemine işaret ettiği topyekûn seferberlik anlayışının toplumun nazarında ne derece kabul gördüğüne ilişkin de önemli gösterge olmuştur.

## **2.2. Toplantı ve mitinglerin dili: üslup ve mesajlar**

Sakarya Meydan Muharebesi sırasında tertip edilen toplantı ve mitinglerden sonra orduya ve TBMM Hükümeti'ne birçok destek telgrafi/mesajı gönderilmiş, bu mesajlar düzenli olarak basın organlarında neşredilerek toplum bilgilendirilmiştir. Bu destek telgraflarında vurgulanan hususlar; verilen mesajlar Anadolu'nun Millî Mücadele'ye bakışının anlaşılması açısından son derece önem arz etmektedir. Destek telgraflarında kullanılan dil ve verilen mesajların muhtevası tahlil edildiğinde her ne kadar düşman istilasına karşı bütünsel bir tutum ortaya konulmuş olduğu anlaşılıyor ise de birçok mesajın detayında öne çıkan bazı hususların nispeten farklı olabildiği görülmüştür. Bu bağlamda destek telgraflarında ön plana çıktığı görülen mesajları birkaç başlık altında değerlendirmek mümkündür.



### 2.2.1. Mitinglerde ve telgraflarda sakarya meydan muharebesi: “cihad”, “milli cihad”, “cihad-ı mukaddes”, “cihad-ı mübarek”, ya da “mücadele-i milliye”

Mitinglerde ve destek telgraflarında kullanılan üslup ve verilen mesajlar, mücadelenin nasıl algılandığına ve bu algının manevi dinamiklerine dair de fikirler vermiş, bu durumun Sakarya Meydan Muharebesi'nin tanımlanmasını etkilediği de görülmüştür. Bu bağlamda mitinglerde dile getirilen; destek telgraflarında/mesajlarında yazıya dökülen metinlerin bir kısmında Sakarya Meydan Muharebesi'nin çeşitli ifadelerle tanımlandığı görülmüştür. Bu bağlamda 30 Ağustos'ta Reşadiye'de yapılan mitingde verilen mesajları örnek göstermek mümkündür. Reşadiye'de 25 bin kişinin katılımı ile gerçekleşen mitingin ardından Ankara'ya gönderilen mesajda: *Alçak düşmanı Anadolu toprağından atıp mahvedinceye kadar bu muazzam cihada azim ve imanla devam edeceğimizi ve bu uğurda her bir fedakârlığı göstermeye amade olduğumuza yemin eder, kahraman ordumuza selam ederiz* (1921, 4 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2, ifadelerine yer verilmiş, Sakarya; *cihat* olarak tanımlanmıştır. Bu tarihlerde yazıldığı anlaşılan telgraflara bakınca Rize halkının Sakarya'yı *cihad-ı mukaddes* olarak tanımladığı (1921, 24 Ağustos). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2, Silvanlıların ise *cihad-ı mübarek* (1921, 5 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2, tanımlamasını yaptığı müşahede edilmiştir. 1 Eylül'de İskilip'te düzenlenen bir başka mitingde ise de *Mücadele-i Milliye* tanımlamasının yapıldığı görülmüştür. Söz konusu mitingde dile getirilen mesajda *Misak-ı Millinin teminine kadar Mücadele-i Milliyeye devam farzdır* denilmiş; böylece Sakarya; *Mücadele-i Milliye* olarak tanımlanmıştır (1921, 4 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2. Sakarya'ya ilişkin benzer bir tanımla da Narman halkınca yapılmış, bu mücadele *Milli Cihad* olarak tanımlanmıştır (1921, 7 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2. Erzincan'ın Tercan kazası ise Sakarya Meydan Muharebesi'ni *cihad* olarak tanımlamıştır (1921, 7 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2. Benzer şekilde Pervari'den gönderilen mesajda düşmana karşı verilen mücadelenin *selamet-i vatan uğrunda cihad* olduğu vurgulanırken (1921, 5 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2, Diyarbakır'ın Silvan kazasından gönderilen mesajda ise düşmana karşı verilen mücadelenin *muhafaza-i din-i vatan ve istiklal* uğrunda verilen bir mücadele olduğu vurgulanmış adına ise *cihad-ı mübarek* denilmiştir (1921, 5 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2. Silvan'dan gönderilen mesajda dikkat çeken bir başka husus daha vardır ki o da bu mektubunda altında ismi bulunan “Silvan ümerasından Sadık Bey’e” ilişkindir. Sadık Bey, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'yı 16. Kolordu Komutanlığı günlerinden tanımaktadır. Mustafa Kemal Paşa I. Dünya Savaşı sırasında (1916-1917) 16. Kolordu Komutanı sıfatıyla karargâhının Silvan'da bulunduğu sıralarda Silvan'ın ileri gelenlerinden biri olan Sadık Bey ile tanışmış, onunla tavla oynayacak kadar iyi ilişkiler kurmuş

ve ona ait bir konağı karargâh binası olarak kullanmıştır (Tezer, 2019, s. 41-81; Beysanoğlu, 1986, s. 495).

Mitinglerden sonra orduya ve TBMM Hükümeti'ne destek mahiyetinde kaleme alınan telgraflara bakılırsa istiklal kavgasına omuz vermek İslam dininin esaslarından biri olarak algılanmıştır. 27 Ağustos'ta Gölpazarı nahiyesinde yapılan miting sonrası yüksek sesle dile getirilen mesajda yer alan ifadeler bu hususta çarpıcı bir örnek teşkil etmiştir. Gölpazarı halkı mesajında; *Bizler kahraman ordumuza bu dava uğrunda malen ve madden her türlü fedakârlığı göstermeyi dini esaslarımızdan bilir ve o suretle hareket edeceğimize yemin ederiz* demiştir (1921, 30 Ağustos). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2. Buna göre orduya destek dinin gereğidir ve bu uğurda her türlü fedakârlığa katlanması dini bir vecibe olarak addedilmiştir.

### 2.2.2. “Üç yüz milyonluk müslüman âlemi gözünü anadolu’ya; sakarya’ya dikmiştir”

Sakarya Meydan Muharebesi sırasında yapılan mitinglerde ve paylaşılan orduya destek mesajlarında İslam dini vurgusu önemli bir faktör olarak yer almıştır. Halkın bir kısmı istiklal mücadelesini aynı zamanda haç ile hilalin mücadelesi olarak görmüş; Türk Ordusu'nu da Anadolu'da ve hatta dünya da İslamın tek muhafızı ve hizmetkârı olarak kabul etmiştir. Viranşehir'de yapılan miting sonrası yayınlanan orduya destek mesajında yer alan şu ifadeler bu hususta dikkat çekicidir:

*Viranşehir halkı; Hami-i İslamiyetin son istinatgâhı olan Anadolu'muzu da elimizden alarak İslamiyet'i yok etmek için vatan toprağımıza saldıran hakiki düşmanlarımıza son darbeyi indirecek olan ordusuna destek konusunda elinden geleni yapacaktır* (1921, 5 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2. Buna göre Anadolu İslam dininin himaye edildiği son dayanak noktasıdır, düşman tarafından yok edilmek istenen yalnız bir millet değil aynı zamanda İslamiyet'tir. Benzer bir yaklaşım Eylül ayının başlarında Ağrı'da düzenlenen mitingde de ortaya konulmuştur. Mitingden sonra kaleme alınan mesajda ordunun *Din-i mübin-İslamı* [Hak ve hakikati açıklayan İslam dinini] korumak için çarpıştığı dile getirilmiş bu uğurda Ağrı halkının mücadeleye hazır olduğu ifade edilmiştir (1921, 9 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2.

Sakarya Meydan Muharebesi sırasında o zamanki adı ile Dersim (Tunceli) aşiretleri tarafından gönderilen orduya destek mesajının muhtevasında işaret edilen “İslam” vurgusu da son derece dikkat çekicidir. 24 Ağustos'ta Dersim'de birçok aşiret reisinin bir araya gelerek kaleme aldıkları mesajda yer alan şu ifadeler, bu aşiretlerin Sakarya Meydan Muharebesi'ne hangi açıdan baktıklarına dair fikir vermektedir:

*Ey muhterem ordumuzun kahraman fedakâr kumandan, zabitan ve efradı! (...) Bu mukaddes dinin hami-i hadim-i yegânesi ancak sizlersiniz. Üçyüz milyonluk âlem-i İslam dahi nurlu ve masum gözlerini sizin muvaffakiyetinize dikmiş bekliyor... (1921, 5 Eylül). Hâkimiyeti Milliye, s. 2. Görüldüğü üzere mesajda ordunun mukaddes dinin [İslamın] hami-i hadim-i yegânesi olduğu dile getirilmiş, üç yüz milyonluk âlem-i İslam'ın nurlu ve masum gözlerini ordunun muvaffakiyetine diktiği vurgulanmıştır. Bu değerlendirmeye göre Sakarya'da elde edilecek netice sadece Anadolu'nun değil bütün Müslümanların kaderini doğrudan etkileyecektir. Diyarbakır vilayetinin Lice kazasından gönderilen bir başka mesajda da aynı anlamı ihtiva eden cümlelere rastlamak mümkündür. Mesajda düşmana karşı mücadele eden ordunun amacının 600 senelik bir devletin hayat ve istiklalini muhafaza etmekle birlikte dört yüz milyonu aşkın Müslümanın dini ve siyasi hayatlarını korumak olduğu ve bu uğurda Lice halkının bütün vatan hizmetlerini yapmaya hazır olduğu cihana ilan edilmiştir (1921, 9 Eylül). Hâkimiyeti Milliye, s. 2. Benzer ifadeler Eylül ayı başında Ulukışla'dan Ankara'ya gönderilen mesajda da tesadüf etmek mümkündür. Söz konusu mesajda dört yüz milyon Müslümanın gözünü BMM'ye, onun reisi ve Başkomutanı olan Mustafa Kemal Paşa hazretlerine ve orduya diktiği özellikle dile getirilmiştir (1921, 7 Eylül). Hâkimiyeti Milliye, s. 2. Aynı dönemde gönderildiği anlaşılan fakat birbirinden bağımsız oldukları değerlendirilen bu mesajlarda aynı hususun neredeyse aynı cümleler ile dile getirilmiş olması Sakarya Meydan Muharebesi'ne yüklenen anlam açısından fikir vermektedir. Bu açıdan bakıldığında Sakarya'da elde edilecek zaferin sadece Türk milleti için değil bütün Müslüman âlemi için kurtuluşa vesile olacak bir adım olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.*

### **2.2.3. “Vatan ve millet kurtuluncaya kadar malen, manen ve bedenen hür türlü fedakârlığa amadeyiz”**

Sakarya Meydan Muharebesi sırasında yapılan mitinglerde, mitinglerden sonra Ankara'ya gönderilen destek ve bağlılık telgraflarında vurgulanan mesajlarda özellikle bir ifadenin ön plana çıktığı görülmektedir: *Vatan ve millet kurtuluncaya kadar malen, manen ve bedenen her türlü fedakârlığa amadeyiz.* Bu mesaj; bahsi geçen metinlerde farklı kurgulansa da yurdun dört bir yanından çekilen destek telgraflarının ana mesajı olmuştur. Bu mesajda yer alan ifadeler milletin desteğinin tek boyutlu olmadığını ortaya koyar mahiyettedir. Bu mesajda yer alan “malen” ifadesi elindeki maddi bütün imkânlarını seferber etmek anlamında, “bedenen” ifadesi ise gerek duyulması halinde bizzat eline silahı alarak vazifeye atılmaya hazır bulunduğu manasında bir anlamı ifade ediyor olmalıdır. “Manen” destek ise; meydanları doldurmak suretiyle kesin zafere olan inançlarını orduya ve hükümete olan desteklerini yüksek ve güçlü

bir sesle meydanlardan dile getirmekten başka bir şey değildir. Bu tutum; aslında savaşın başında Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın oluşmasını istediği topyekûn savaş ruhunun tahakkukunu gösteren önemli bir göstergedir.

Tespit edilebildiği kadarıyla, *malen, manen ve bedenen hür türlü fedakârlığa amade* olunduğu dile getirilen ilk mitinglerden biri 18 Ağustos 1921'de Sivas'ta düzenlenmiştir. Söz konusu mitingde Sivas halkı; istiklal davasında Sivaslıların ordusunun yanında olduğunu, bu uğurda *bütün varlıklarını feda etmeye hazır olduklarını* ilan etmişlerdir (1921, 19 Ağustos). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2. Aynı günlerde benzer bir mesajda Elazığ halkından gelmiştir (1921, 19 Ağustos). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2. 21 Ağustos'ta Adapazarı'nda binlerce kişinin katılımı ile gerçekleşen mitingde de aynı mesaj güçlü bir şekilde vurgulanmış bu husus: *Misâk-ı Millî'nin husulüne kadar Adapazarı halkı olarak malen ve bedenen her türlü fedakârlığa hazırız* ifadeleri ile dile getirilmiştir (1921, 22 Ağustos). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2. Aynı tarihte bir başka destek çağrısı da Çorum'dan gelmiş, Çorum halkı, *vatan ve millet kurtuluncaya kadar şanlı ordunun her türlü ihtiyacını temin hususunda azim ve fedakârlığa hazır olduklarını* bildirmiştir (1921, 4 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2. 23'ünde Kastamonu Nasrullah Camii şerifi meydanında düzenlenen mitingde Kastamonu halkı aynı mesajı, *Kastamonu halkı tam istiklal sağlanıncaya kadar silahını elden bırakmayacaktır. Son ve kati kararımız şudur: zafer istiyoruz, bunun için her şeyi yapacağız!* ifadeleri ile haykırmıştır (1921, 24 Ağustos). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2. Bu caminin avlusunda düzenlenen bir başka mitingde ise Kastamonu halkının *aziz vatan toprağından Yunan vücudu ve Yunan şer ve fesadı kalkmadıkça mücadeleden vazgeçmeyeceği ve bu uğurda her türlü fedakârlığı göstermeye yemin ettiği* vurgulanmıştır (1921, 4 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2. Benzer bir mesaj 23 Ağustos'ta Giresun'dan gelmiş; Giresun halkı; *Misâk-ı Millî hududu dâhilinde tam istiklalin teminine kadar girişilen hayat mücadelesine devam edecektir, bu uğurda her türlü fedakârlığı göstermeye hazırdır* mesajını Ankara'ya ulaştırmıştır (1921, 25 Ağustos). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2. Aynı gün İbrahim Paşa ve Hükümet Cami şerifinde toplanan Ordu halkı ise *fedakârlık bağlamında hiçbir şeyden çekinilmeyeceğini* ilan etmekten geri durmamıştır (1921, 25 Ağustos). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2. Darendeliler ise kararlılıklarını *elimiz ve sarf edecek malımız oldukça kanımızın son damlasına, malımızın son santimine kadar mübarek vatanımızın uğrunda sarf edeceğimize iman eder, hükümetimizin emrinde olduğumuzu arz ederiz* ifadeleriyle dile getirmiştir (1921, 25 Ağustos). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2. Siirt halkı; *istiklalimiz kazanıncaya ve toprağımızın düşman kovuluncaya kadar orduya her türlü fedakârlığa hazırız* (1921, 25 Ağustos). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2, derken Düzce halkı ise desteğini;

*Kur'ân-ı azimüşşanı yeryüzünden kaldırmak isteyen Yunan'a karşı din uğrunda hak yolunda silaha sarılan şanlı orduya minnet ve şükranlarını iletiyor zaferin elde edilmesi için bütün ruh ve mevcudiyetleri ile orduya yardım edeceğine ahd ve yemin ediyor* demek suretiyle ortaya koymuştur (1921, 30 Ağustos). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2. Akhisar da bu süreçte *bütün ruh ve mevcudiyeti* ile ordusuna destek vereceğini ilan eden şehirlerden biri olmuştur (1921, 25 Ağustos). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2.

Orduya koşulsuz destek mesajının yollandığı yerlerden biri de Samsun'dur. 28 Ağustos'ta Saathane meydanında yapılan mitingde Samsun halkı, hep bir ağızdan; *mukaddes davanın zaferle neticelenmesine kadar bedenen malen hiçbir fedakârlıktan çekilmeyeceklerini, mevcudiyetlerine kasteden düşman yok oluncaya kadar son gayret ve hamiyetlerini sarf edeceklerini* beyan etmişlerdir (1921, 30 Ağustos). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2.

Ağustos ayının sonlarına doğru orduya, *malen, manen ve bedenen her türlü desteğin yapılacağı*nın dile getirildiği bir dizi miting yapılmıştır. Ermenek mitingi bunlardan biridir. Mitingde;

*Mevcudiyetimizi imha etmek hain maksadıyla mukaddes vatanımıza tecavüz eden düşmana karşı bütün varlığıyla çalışan orduya, bütün kumandan ve askerlerinin bu uğurda göstermiş oldukları unutulmaz fedakârlıklarına karşı bütün halkın manen ve bedenen her türlü fedakârlığa hazır oldukları* ilan edilmiştir (1921, 30 Ağustos). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2. Aynı inanç ve hissiyat ile bir araya gelen İspir (1921, 6 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2, Zile (1921, 7 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2, ve Erbaa halkı da *tam istiklale ulaşınca, tek fert kalmayana kadar mücadeleye devam etmek azim ve kararlılığında* olduklarını dile getirmişlerdir (1921, 30 Ağustos). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2. Hopa'da yapılan mitingde de aynı mesajlar verilmiş, Hopa halkı: *vatan ve istiklal uğrunda malen ve bedenen her türlü fedakârlığa hazır olduklarını, hükümetin ve ordunun emrine girmek için hazır bulduklarını* ifade etmiştir (1921, 2 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2. Erzincan halkı ise Türk milletinin ve ordusunun Allah'tan başka dayanağı olmadığını vurgulayarak orduya olan destek ve inancını: *Misâk- Milli Ahitnamesini temin edinceye kadar bütün düşmanlarla çarpışacak olan ordumuzun kahraman askerlerine malen ve bedenen her türlü yardımı yapmaya hazırız* mesajı ile dile getirmiştir (1921, 4 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2. Benzeri bir destek çağrısı da Boğazlıyan halkından gelmiş, düzenlenen miting sonrası *Boğazlıyan halkının hükümetin ve ordunun yanında olduğu, bu uğrunda her türlü fedakârlığa amade olduğu* ilan edilmiştir (1921, 4 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2. Orduya desteğin dile getirildiği bir başka kent Diyarbakır olmuştur. Diyarbakır halkı;

*Vatanın ve milletin kurtuluşu ve istiklali namına atılan her adım hakka yaklaşan bir katre-i mübarekdir. Bugün zulme uğrayan mübarek vatanımızın düşmana bir mezar olacağına inanıyoruz. Bu uğurda her türlü fedakârlığa amadeyiz* (1921, 6 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2, mesajını yollarken Çemişgezekliler ise düşman vatan topraklarından çıkarılıncaya kadar fedakârlığa devam edeceklerini ilan etmiştir (1921, 7 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2.

#### 2.2.4. “Son damla kana kadar mücadeleye devam”

Mitinglerde ve destek mesajlarında sıkça yer alan ve kesin kararlılık bildiren ifadelerden biri de *son damla kana kadar mücadeleye devam* mesajıdır. Orduya ve TBMM Hükümeti'ne desteğin dile getirildiği telgraflarda yer alan bu ifade her şeyden önce istiklal için verilecek olan mücadelenin sınırlarını açık bir şekilde belirlemiştir. Buna göre istiklal uğrunda millet olarak ölümden dahi sarfı nazar edilmeyeceği açıkça vurgulanmıştır.

*Son damla kana kadar mücadeleye devam edileceğine* dair mesajların dile getirildiği mitinglerden biri Darendede gerçekleştirilmiştir. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti öncülüğünde düzenlenen mitingde (...) *kanımızın son damlasına, malımızın son santimine kadar mübarek vatanımızın uğrunda mücadeleye devam edeceğiz* denilmiştir (1921, 25 Ağustos). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2. Bu mesajın dile getirildiği yerlerden biri de Ardahan olmuştur. 28-29 Ağustos'ta Ardahan'da düzenlenen mitinglerde yöre halkı; *damarlarındaki son damla kana kadar Misâk-ı Milli'yi müdafaa edeceğine, istiklaline düşman olanlara karşı her zaman ve her an mücadeleyi sürdüreceğine yemin etmiştir* (1921, 2 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2. Bu çağrı, Rus hâkimiyeti altında yarım asra yakın bir zaman, topraksız değil belki ama vatansız kalan bir belde halkının istiklale olan özleminin kelimelere dökülmüş suretinden başka bir şey değildir. Bütün Türk milleti için olduğu gibi Ardahan halkı için de Sakarya demek; vatan, istiklal demektir.

Ardahan halkının mesajına benzer bir başka destek mesajı da Mardin'den gelmiştir. Mardin'de yirmi bin kişinin katıldığı bir mitingden sonra yayınlanan destek mesajında: *mukaddes dinimizin ve namusumuzun kurtarılması uğrunda yedi yaşındaki çocuklarımıza varıncaya kadar bütün malımızı, canımızı, mülkümüzü ve kanımızın son damlasını seve seve feda etmeye hazırız* denilmiştir (1921, 5 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2. Aynı sıralarda Diyarbakır'ın Çermik kazasında yapılan miting sonrası kaleme alınan mesaj da benzer şekilde kararlı bir duruş sergilenmiş, bu tutum: *kanımızın son damlasına, malımızın son zerresine kadar istiklalimizi muhafazaya ve düşmanlarımızı toprağımızdan atmaya hep birlikte ahd ve yemin ettik* ifadeleri ile dile getirilmiştir (1921, 7 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2. Niğde Ulucami'de toplanan Niğde halkı ise kararlılıklarını *topraklarımızdaki düşmanı def edinceye kadar fedakârlığın son raddesinde bu mücadeleyi yürüteceğimize yemin ederiz* ifadeleri ile dile

getirmiştir (1921, 2 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2. Aynı kararlılık Karahisar'da bir cami avlusunda (1921, 4 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2, ve Kayseri'de ise bir Cuma namazını müteakiben yapılan mitingde vurgulanmış (1921, 6 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2, Silifke halkının mesajında ise *aslan ordumuza son nefesimize kadar malımız ve canımızla velhasıl bütün mevcudiyetimizle yardım etmeye ahd ve yemin ettik* ifadeleriyle dile getirilmiştir (1921, 30 Ağustos). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2. Yaklaşık yarım asır anavatandan ayrı kalan ve bu nedenle vatansızlığın ne demek olduğu yakından tecrübe eden Kars halkı tarafından gönderilen destek mesajı ise diğerlerinden biraz daha farklıdır. Tam bir vefa ve bağlılığın dile getirildiği mesajda; *Kars halkı hayat ve namusunun borçlu bulunduğu büyük Anadolu'ya karşı son nefesine kadar her türlü fedakârlığı ifaya hazırdır* (1921, 9 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2, ifadelerine yer verilmiştir.

### 2.2.5. “Kadınlar da her türlü mücadeleye hazırdır”

Millî Mücadele Dönemi'nde Türk kadını vatan savunmasında çeşitli şekillerde vazife almış; milli bir misyon yüklenmiştir. Geçmişte, düşmana karşı verdiği destansı mücadele ile fedakâr Türk kadınının sembol haline gelen Nene Hatun örneğinde olduğu gibi, vatani tehlikeye düştüğü zamanlarda vazifeye atılmaktan geri durmamış, Millî Mücadele Dönemi'nde de aynı ruh ve inançla ortaya çıkmıştır. Türk kadını bu dönemde; işgallere karşı vatani müdafaa yolunda, cephe gerisinde; mitinglerin tertibinde ya da coşkun kalabalıklara hitap eden hatip sıfatıyla, Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinin kadınlar şubesinde, yahut münferit olarak teşkil olunan kadın cemiyetlerinde görev almış (Baykal, 1984, s. 108); cephe hattında ise bilfiil vazifeye atılmaktan geri durmamıştır. Bu dönemlerde ortaya koymuş oldukları destansı mücadeleler nedeniyle Asker Saime, Kılavuz Hatice, Tayyar Rahime, Kara Fatma (Fatma Seher) gibi kadın kahramanlar Millî Mücadele tarihindeki yerlerini almıştır (Kurnaz, 1996, s. 257-268).

Türk kadını tarihi misyonuna uygun olarak Sakarya Meydan Muharebesi sırasında da üstün düşen vazifeyi yerine getirmeye gayret etmiş; cephede, lojistik hizmetlerde ve yardım faaliyetlerinde görev alarak vazifesini yerine getirmeye çalışmıştır (Özdemir, 2017, s. 223-236). Bütün bu faaliyetlerine ek olarak savaş sırasında düzenlenen mitinglerde istiklal uğrunda, mücadelede yolunda kararlılık mesajları vermiştir. Bu bağlamda anılan dönemde yapılan mitinglerde; özellikle vurgulanan hususlarda biri de *kadınların da her türlü mücadeleye hazır olduğuna* ilişkin verilen mesajlar olmuştur. Burada ifade edilen *mücadele* sadece cephe gerisinde Türk kadınının üstüne düşen vazifeyi yerine getirmesi değil, bundan daha fazlasını ifade etmektedir. Mitinglerde dile getirilen ve destek mesajlarında yer alan ifadeler bu hususta

tatmin edici bilgiler vermiştir. Kastamonu'da düzenlenen mitingden sonra kaleme alınan mesajda; *istiklal uğrunda silahlı davet edilen erkeklerin yanı sıra muzafferiyet için gerekirse Kastamonu halkının, kadınları ve çocukları ile cepheye gitmeye hazır oldukları* vurgulanmıştır (1921, 24 Ağustos). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2.

Sadece erkekleriyle değil kadınlarıyla da istiklal mücadelesi vermeye hazır olduklarını ilan eden bir başka şehir Rize olmuştur. Tam istiklali temin edilinceye kadar mücadeleye devam edilmesi gerektiğini söyleyen Rize halkı, bu uğurda her türlü fedakârlığı göstereceklerini gerekirse kadınlarını bile cepheye göndermeye hazır olduklarını ilan etmiştir (1921, 24 Ağustos). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2. O günlerde benzeri bir mesaj da Dersim (Tunceli) halkından gelmiş; *Dersim halkının kadın erkek çoluk çocuk Misâk-ı Milli uğrunda fedakârlığa ahd ve yemin ettiği* vurgulanmıştır (1921, 5 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2. Ağrı Beyazıt'ta düzenlenen bir başka mitingde ise benzeri bir mesaj; Sevr dayatmasına karşı Misâk-ı Milli'yi tesis etmek uğrunda *tek bir erkek kalıncaya kadar değil tek bir kadın dahi kalıncaya kadar her türlü fedakârlık gösterilecektir* ifadeleriyle dile getirilmiştir (1921, 5 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2. Yalova'da yapılan bir mitingde Yalova kadınlarının almış olduğu bazı kararlar ise son derece dikkat çekicidir. 28 Ağustos'ta Yalova'da düzenlenen mitingde Yalova kadınları; *şehadet mertebesine erişmeyen veya şerefiyle dönmeyen gençlerin kadınlar tarafından evlerine kabul edilmeyeceğini* ilan etmişlerdir (1921, 2 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2. Bazı bölgelerdeki mitinglerde Türk kadınının takındığı bu tutum diğer bölgeleri de etkilemiş Bolu'da düzenlenen bir mitingde toplanan kalabalığa hitap eden bir mebus *Türk'ün kadını da erkeği kadar vatanına bağlıdır* (1921, 20 Ağustos). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2, ifadeleriyle Türk kadınının vatan savunmasında üstüne düşen vazifeye yerine getireceğine olan inancın sadece sözden ibaret olmadığını vurgulamıştır.

Türk kadını Sakarya Meydan Muharebesi sırasında, üstüne düşen vazifeyi ifa etmekten geri durmamış, elindeki imkânları büyük bir fedakârlık göstererek kullanmıştır. Bartın ve Amasra kadınlarının orduya yardım amacıyla gönderdiği bağışlar bu fedakârlıklarına önemli bir örnektir. Sakarya Meydan Muharebesi'nin devam ettiği sıralarda orduya yardım bağlamında yurdun dört bir yanından Ankara Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne bazı eşyalar gönderilmiş; temsilciliğe ulaşan bu paketler yetkililer tarafından açılmıştır. Açılan paketlerden birinin Bartın ve Amasra kadınlarına ait olduğu anlaşılmıştır. Paket açılınca; 6-7 çift çorap ile birkaç kat iç çamaşırı ve yatak çarşafı çıktığı görülmüş; kısa süre sonra bunların kadınların sandıklarının en mahrem köşelerinde sakladıkları çeyizleri oldukları anlaşılmıştır. Yüce ruhlu Anadolu kadını belki yaralı gazilerin işlerine yarar düşüncesiyle, yıllardır çeyiz sandıklarında muhafaza ettikleri



eşyalarını gazilere gönderecek kadar yüksek bir milli bir duruş ortaya koymuştur. Bu duruma şahitlik eden Hâkimiyet-i Milliye gazetesi muhabiri oradaki insanların gözlerinin yaşardığını söylemekten kendisini alamamıştır (1921, 10 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2. Söz konusu çorap, çamaşır ve diğer eşyaların ordunun ihtiyaçları nezdinde maddi açısından son derece sembolik bir anlam ifade etse de manevi açıdan çok daha büyük ve derin bir anlam taşıdığı muhakkaktır. Bu olay, Türk kadınının himmeti, hizmeti ve hamiyetinin Bartın kadınlarının şahsında tecessüm ettiğini göstermiş; Millî Mücadele’de Türk kadının rolünü ortaya koyan önemli bir örnek olarak tarihteki yerini almıştır.

### 2.2.6. “Yunan vahşetini durduracağız”

Sakarya Meydan Muharebesi sırasında Yunan Ordusu’nun yaptığı vahşetler Türk milletinin Yunanlara karşı nefretini artırmış, bu durum mitinglerde dile getirilen mesajlara da yansımıştır. Sakarya Meydan Muharebesi sırasında Yunan Ordusu’nun hem işgal altında bulundurduğu beldelerde hem de savaşın cereyan ettiği sahalarda Türk Müslüman halka zulümleri günden güne artmıştı (1921, 23 Ağustos). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2. Esasında Yunan vahşeti, Sakarya Meydan Muharebesi ile başlamış bir durum değildi, İzmir’in işgal edildiği 15 Mayıs 1919’dan itibaren Yunan vahşeti devam etmekte; Yunan işgali altında ezilen topraklarda, vahşet çeşitli şekil ve formlarda uygulanmaktaydı; ırza geçme, tecavüz, işkence, gasp, yağma ve katliam vahşetin en yaygın yol ve yönetmeleri arasındaydı. Sakarya Meydan Muharebesi sırasında bu vahşet sürmüştü; Yunanlar tarafından Afyonkarahisar ile Dumlupınar arasında bulunan birkaç Müslüman köyü tamamen yakılmış, halkı ise katledilmiştir. Bu feci vahşetten kurtulmayı başaranlar Yunan çetelerinin muntazam bir plan dâhilinde Türk ve Müslümanları imha etmekte olduğunu dile getirmiş; (1921, 24 Ağustos). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 1, bu duruma dair Türk basınında birçok haber yer almıştır. 25 Ağustos 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yer alan bir haberde bu vahşetlerden bir örnek verilmiş; İzmit’te silahsız erkeklerin balta ile şehit edildiği, analarının babalarının gözleri önünde masum genç kızlarının ırzlarına geçildiği bildirilmiştir (1921, 25 Ağustos). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2. İşte bu ve benzeri haberler Türk milletinin Yunanlara karşı tepkisini daha da artırmış, bu tepki mitinglere ve verilen mesajlara da yansımıştır. Akdağ’da düzenlenen mitingde telgrafhane önünde toplanan halk, silahsız zavallı ihtiyar ve çocuklara, hasta kadınlara varıncaya kadar kılıçtan geçiren Yunan vahşetini protesto etmiş; lanetlemiştir (1921, 4 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2. Avanos’tan gönderilen destek mesajında da aynı husus gündeme getirilmiş; *Yunanların vatan topraklarına vahşice hücum ederek çoluk çocuk herkesi katlettikleri* ifade edilmiş, bu vahşet karşısında Yunan tecavüzlerini akim bırakan ordunun kesin zaferi için maddi manevi her türlü destek verileceği

vurgulanmıştır (1921, 5 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2. Aksaray'da düzenlenen mitingde konuşan müftü de Yunan vahşetine dikkat çektiği konuşmasında *Türk ocağını yıkan, Müslüman namusuyla hayâsızca keyif çatan Yunan sürülerini imha etmek üzere kahramanca çarpışan Müslüman ordusunun bütün arzu ve emellerine ulaşması için Aksaray halkının ordusunun yanında olduğunu* bildirmiştir (1921, 2 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, s. 2.

## SONUÇ

Millî Mücadele, Dünya tarihinde eşine az rastlanan; Türk milletinin topyekûn seferberlik ruhu ve anlayışı içinde ayağa kalkarak istiklalini kazanmayı başardığı bir varoluş savaşının adıdır. Bu savaş, sadece Türk Ordusu'nun harp meydanlarında elde ettiği başarılarından ibaret değil, milletin ordusuyla bütünleşerek, omuz omuza vererek elde ettiği kutlu bir zafer olmuştur. Türk Ordusu harp meydanlarında düşman ile cenk ederken millet ise maddi manevi bütün imkânlarını ortaya koymak suretiyle bu istiklal ve istikbal kavgası içindeki yerini almış; Sakarya Meydan Muharebesi dönemi Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın önderliği ve çabasıyla ordu ile milletin bütünleşmesinin en yoğun olduğu dönem olmuştur. Bu dönemde millet bir taraftan evlatlarını vatan müdafaasına gönderirken diğer taraftan cephe gerisinde atmış olduğu adımlarla maddi ve manevi çeşitli şekillerde vazifesini yerine getirmiştir. Türk milletinin harp sahasının dışında vazife şuuru ile milli bir aktör olarak ortaya çıktığı alanlardan biri de toplantı ve mitingler olmuştur. Sakarya Meydan Muharebesi sırasında yurdun dört bir yanında düşmanı lanetleyen, orduya ve TBMM hükümetine destek veren onlarca toplantı ve miting tertip edilmiştir. Bu organizasyonlar, milletin işgal ve istila girişimine karşı tepkisini ortaya koyduğu; ordusuna ise desteğini açık ve gür bir sesle dillendirdiği yerler; bu yönüyle toplumsal refleksin aksiyon sahası, birlik ve beraberlik ruhunun vücut bulduğu kamusal alanlar olmuş diğer yandan Anadolu'nun kurtuluşa olan inanç ve desteğinin Ankara'ya ulaşmasının sağlanmasında milli bir misyon üstlenmiştir. Bu organizasyonlar bazı kişi ve kurumların öncülüğünde tertip edilmiş; bazı dinamikler sürecin lokomotifleri olmuştur. Bu süreçte; Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, belediyeler, il ve ilçe müftülükleri, kaymakamlıklar, askerlik şubesi başkanlıkları, müfettişlikler, ayan ve eşraftan öne çıkan bazı kimseler ile din adamları ve bazı aşiret reislerinin liderlik bağlamında milli bir misyon üstelendikleri görülmüştür. Toplumsal tepkinin organize hale getirilmesinde rol alan paydaşların resmi ve sivil kişi/kuruluşlardan oluşması milli mutabakat ruhunun tüm toplum düzeyinde hayat bulduğunun rasyonel bir göstergesi olmuştur. Bu açıdan bakıldığında savaş döneminde toplumsal tepkinin dışa vurumu olarak ortaya çıkan hareketlerin kendiliğinden değil, geniş bir organizasyon ağının çalışmaları ve iradesi neticesinde şekillendiğini ve ortak bir amaca yöneltildiğini söylemek mümkündür.

Bu çalışmalara öncülük eden ve paydaş olan unsurlar, Millî Mücadele'nin yerel dinamiklerini oluşturmuş, toplum nezdinde yürütülen milli propagandanın en önemli araçlarından biri haline gelmiştir.

Sakarya Meydan Muharebesi sırasında Anadolu'nun hemen her yerinde yapılan toplantı ve mitinglerde dile getirilen ve destek bağlamında Ankara'ya gönderilen mesajlarda sıkça vurgulanan bazı kavramlar, genel olarak Millî Mücadele'nin, özel olarak Sakarya Meydan Muharebesi'nin Anadolu'da nasıl algılandığına dair de çarpıcı fikirler vermiştir. Anadolu'nun destek mesajlarında genel manada *son damla kana kadar mücadeleye devam* mesajının vurgulandığı görülmüş, *vatan ve millet kurtuluncaya kadar malen, manen ve bedenen hür türlü fedakârlığa amade* olunduğunun kararlılıkla dile getirildiği müşahede edilmiştir. Bununla birlikte mesajlarda öne çıkarılan bir başka hususun ise İslam dini vurgusu olduğu görülmüş, Türk Ordusu'nun İslam dinin son muhafızı olarak görüldüğü anlaşılmıştır. Bu nedenle birçok mesajda Sakarya Meydan Muharebesi'nin *Cihad, Milli Cihad, Cihad-ı Mukaddes, Cihad-ı Mübarek*, ya da *Mücadele-i Milliye* gibi ifadelerle tanımlandığı görülmüştür. Bu nedenle Sakarya Meydan Muharebesi'nin, en azından toplumun bir kesimi tarafından, sadece Anadolu'nun ve Türk milletinin istiklali için değil bütün dünya Müslümanlarının istikbali açısından bir dönüm noktası olarak telakki edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Mesajlarda yer alan bütün bu ifade ve değerlendirmeler, toplumun Sakarya Meydan Muharebesi'ne bakışını anlamamıza, bu zaferin hem Türk milleti hem de İslam âlemi için ne anlam ifade ettiğini idrak etmemize imkân tanıyan önemli doneler olmuştur.

**KAYNAKÇA**

- Atatürk, K. (1970). *Nutuk. II*, Milli Eğitim Basımevi.
- Baykal, B. S. (1984). Millî mücadele'de anadolu kadınları müdafaa-i vatan cemiyeti, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1, (1), 108-126.
- Belen, F. (1983). *Türk kurtuluş savaşı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Benazus, H. (2002). *Ulusal kurtuluş savaşı'na toplumsal katkı sağlayan mitingler*. Sözcü Kitabevi.
- Beysanoğlu, Ş. (1986). Mustafa kemal atatürk'ün diyarbakır'daki kafkas cephesi komutanlığı. *Atatürk araştırma merkezi dergisi*, 2, (5), 487-505.
- Cihangir, Ç. K. (2015). Sakarya meydan muharebesi öncesinde yunan savaş meclisi'nin kütahya toplantısı, *Sakarya zaferi ve haymana*. C. (III), (içinde). (T. F. Ertan, S. Bulut), (ss. 95-112), Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Erikan, C. (2014). *Kurtuluş savaşı tarihi*. (Haz. Ü. Akın), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gen. Kur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı. (1981). *Askeri tarih belgeleri dergisi*. (79), Genelkurmay Basımevi.
- Gen. Kur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı. (1993). *Askeri tarih belgeleri dergisi*, (95), Genelkurmay Basımevi.
- Gen. Kur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı. (1994). *Askeri tarih belgeleri dergisi*, (9), Genelkurmay Basımevi.
- Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi. (1966). *Harp tarihi vesikaları dergisi*. (57), Genelkurmay Basımevi.
- general papulas'ın hatıratı* (1969). Yeni İstanbul Yayınları.
- İnönü, İ. (2014). *hatıralar*. Bilgi Yayınevi.
- Kayıran, M. (1989). Tekâlif-i milliye emirleri ve uygulanışı. *Atatürk araştırma merkezi dergisi*. V (15), 639-664.
- Kurnaz, Ş. (1996). Millî mücadele'de türk kadını. *Atatürk araştırma merkezi dergisi*. 12(34), 257-268.
- Özdemir, N. (2017). Sakarya meydan muharebesi'nde kadınların yürüttüğü faaliyetler. *sakarya meydan muharebesi ve haymana uluslararası sempozyumu*. (içinde) (T. F. Ertan, K. Unat), (ss. 223-236). Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Prens Andrea. (1932). *Felakate doğru*. (çev. H. Rahmi), Askeri Matbaa.
- Selvi, H. & Cırık, B., (2020). *Millî mücadele'de tbmm'ye anadolu'dan çekilen telgraflar*. TBMM Yayınları.
- Selvi, H. (2012). Sakarya meydan muharebesi günlerinde anadolu. *90. yıldönümünde sakarya zaferi ve haymana*. (İçinde), (H. Uzun, N. Aysal), 151-167.

- Smith, M. L. (1978). *Anadolu üzerindeki göz.* Hürriyet Yayınları.
- Şahingöz, M. (2002). Millî mücadele’de protesto ve mitingler. *Türkler*, 15, 726-744.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı. (1973). *Türk istiklal harbi batı cephesi sakarya meydan muharebesi ve sonraki harekât, II*, V. Kısım, 2. Kitap, Genelkurmay Basımevi.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı. (1974). *Türk istiklal harbi batı cephesi kütahya-eskişehir muharebeleri (15 Mayıs 1921-25 Mayıs 1921)*. 2, IV. Kısım, Genelkurmay Basımevi.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı. (1975). *Türk istiklal harbi idari faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923)*. VII, Genelkurmay Basımevi.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı. (1995). *Türk istiklal harbi batı cephesi sakarya meydan muharebesi’nin başlangıç dönemindeki olaylar ve harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921)*. II, V. Kısım 1.Kitap, Genelkurmay Basımevi.
- Tezer, Ş. (2019). *Atatürk’ün hatıra defteri*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Türkmen, Z. (2012). Türk istiklal harbi’nde bir dönüm noktası: Sakarya meydan muharebesi (askeri yönden kısa bir değerlendirme). *90. yıldönümünde sakarya zaferi ve haymana*, (Yay. Haz. Hakan Uzun, Necdet Aysal), 135-144.
- Resmî Gazete*, 05.08.1337.
- (1921, 9 Ağustos). *Akşam*, No: 1035.
- (1921, 14 Ağustos). *Tasvir-i Efkâr*, No: 3095.
- (1921, 15 Ağustos). *Hâkimiyeti Milliye*, No: 265.
- (1921,15 Ağustos). *Tasvir-i Efkâr*, No:3096.
- (1921, 19 Ağustos). *Hâkimiyeti Milliye*, No: 266.
- (1921, 20 Ağustos). *Hâkimiyeti Milliye*, No: 267.
- (1921, 21 Ağustos). *Hâkimiyeti Milliye*, No: 268.
- (1921, 22 Ağustos). *Hâkimiyeti Milliye*, No: 269.
- (1921, 23 Ağustos). *Hâkimiyeti Milliye*, No: 270.
- (1921, 24 Ağustos). *Hâkimiyeti Milliye*, No: 271.
- (1921, 25 Ağustos). *Hâkimiyeti Milliye*, No: 272.
- (1921, 30 Ağustos). *Hâkimiyeti Milliye*, No: 277.
- (1921, 2 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, No: 280.
- (1921, 4 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, No: 282.
- (1921, 5 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, No: 283.
- (1921, 6 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, No: 284.
- (1921, 7 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, No: 285.

(1921, 9 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, No: 287.

(1921, 10 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, No: 288.

(1921, 11 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, No: 289.

(1921, 12 Eylül). *Hâkimiyeti Milliye*, No: 290.